

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
Reus

**Butlletí informatiu de
l'Arxiu Municipal de Reus
n. 13 [hivern 2006]**

El nou Arxiu Històric pren forma

Xavier Filella Fargas

Tinent d'alcalde de Cultura
de l'Ajuntament de Reus

El futur Arxiu Històric Comarcal i Municipal segueix avançant pel camí que permetrà a Reus i al Baix Camp disposar d'aquest nou equipament cultural. El passat mes de setembre la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Reus van signar el conveni pel qual el Departament de Cultura atorga una subvenció de 3.280.646 euros a l'Ajuntament per a construir i equipar el nou Arxiu. Ara, els arquitectes Núria i Jordi Oliveras Boix, guanyadors del concurs d'idees, ja han enllestit el projecte executiu que donarà pas, en les properes setmanes, a la convocatòria del concurs de licitació i posterior adjudicació de les obres de construcció. Estem, en conseqüència, a pocs mesos de l'inici dels treballs.

El projecte executiu desvetlla les dades definitives de com serà el nou equipament i incorpora alguna novetat sobre el plantejament inicial, la més important de les quals és l'ampliació de l'edifici en una planta més i l'adequació de l'estructura per admetre en el futur un nivell més si fos necessari. Així, finalment, el nou Arxiu constarà de planta baixa (destinada al servei al públic, amb sala de consulta, sala d'actes polivalent i espais de treball intern), més tres plantes (destinades a dipòsits de documentació). La superfície construïda total serà de 2.120 metres quadrats i la superfície útil arriba a 1.912 metres quadrats, dels quals 1.321 corresponen a sales de dipòsit. La capacitat total d'emmagatzematge en armaris compactes passa a 16.360 metres lineals útils.

El nou edifici forma part del complex de serveis que s'aixecarà al solar conegut com l'Espai (les antigues cotxeres de cal Chap) i estarà ubicat entre els carrers de l'Aigua Nova i Sant Antoni Maria Claret.

La tasca conjunta del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Reus i el Consell Comarcal del Baix Camp ha fet possible que el nou Arxiu Històric sigui aviat una realitat. Les tres institucions han apostat per un projecte de caire integral, tan des del punt de vista arquitectònic com de funcionament, que agrupi l'Arxiu Històric Comarcal i Municipal, el Notarial i l'Arxiu General Administratiu. Un plantejament que es traduirà en un millor servei als usuaris, que cobrirà les respectives necessitats de creixement a llarg termini i que resoldrà definitivament la saturació que des d'uns anys ençà pateixen els nostres arxius. Un problema que ja havia obligat a dispersar aquests serveis entre l'Arxiu Històric del Castell del Cambrer, l'Administratiu de l'antic col·legi Rubió i Ors i altres dependències municipals.

Edita: Regidoria de Cultura. Arxiu Municipal, Reus
Director: Ezequiel Gort

AHMR: Plaça del Castell 3A • REUS
AGA: Rafael de Casanoves, 6 • REUS
Tel. 977 010 054 • info.ahm@reus.net

Foto portada: Projecte del nou Arxiu Comarcal i Municipal de Reus

DL: T-1442-97
Imprimeix: Arts Gràfiques l'Estel - Reus

La memòria d'un hospital de guerra

Del 22 de gener al 2 de febrer es pot visitar a l'Arxiu, en el marc del cycle d'activitats «La rereguarda d'una guerra», una exposició sobre l'Hospital de Sang de Cambrils. Aquesta mostra és el resultat d'una recerca impulsada des de l'Arxiu Municipal de Cambrils i el Museu d'Història de Cambrils sobre aquest equipament sanitari, ubicat a la casa de Sant Josep.

Entre el setembre i el novembre de 2006 van tenir lloc en aquesta població un seguit d'activitats –exposicions, conferències, projeccions de documentals i visites guiades, entre altres– que van gaudir d'una excel·lent acollida per part del públic i van motivar el record sobre l'hospital i el període de la Guerra Civil. Després del cycle d'activitats realitzades a Cambrils, la recerca ha continuat –de fet, segueix oberta– i s'han aplegat nombroses fotografies algunes de les quals formaven part de la mostra que es pot veure a Reus. Alhora, es manté un espai de divulgació permanent a través de l'indret web de l'Ajuntament de Cambrils on es pot consultar, entre altres, una versió web d'aquesta mateixa exposició.

L'Hospital de Sang de Cambrils va ser creat el 26 de juliol de 1936 per acord dels comitès antifeixistes de Cambrils i Reus. L'edifici –ubicat al terme municipal de Vinyols i els Arcs, al límit amb Cambrils– havia estat incautat als germans de la Salle que en van fugir tot just esclatar la guerra. El comitè cambrilenc va reeixir a protegir-lo i fins sembla que alguns dels seus membres van protagonitzar un estira-i-arrotonsa a la porta del convent amb un grup d'incontrolats que pretenia saquejar-lo. Aquest interès i la rapidesa amb què es va produir la instal·lació de l'Hospital de Sang fa sospitar que potser ja existia un interès en aprofitar un edifici que era molt nou (havia estat construït com a noviciat el 1925) i gaudia de molt bones condicions.

Efectivament, a Reus, el 30 de juliol, Josep Hortonedà –del POUM, com a responsable de Sanitat– donava compte als seus companys del comitè de la incautació de l'antic convent. Durant els primers mesos de la guerra, l'hospital cambrilenc fou adscrit a l'Hospital Civil –o de Sant Joan– de Reus. Hortonedà fou el delegat de Sanitat fins a l'octubre de 1936 quan

Façana de l'Hospital de Sang de Cambrils. AMCAM / Família Buil Berengué.

Teresa Vilalta, de la CNT, esdevingué regidora de Sanitat i Assistència Social fins a finals d'any, moment en el qual és substituïda per Ventura Agustí, també de la CNT. El desembre del 1936 la Generalitat manà la transferència de la gestió del centre. Antoni Llauredó, president del consell municipal, i Teresa Vilalta van viatjar a Barcelona amb l'objectiu de que l'hospital restés sota el control municipal, fet que van aconseguir en part. El mapa sanitari preveia que el Consell de Sanitat de Guerra dividia el país en vint centres sanitaris. El Centre Intercomarcal de Reus es desplegava en els centres comarcals de Reus, Tarragona i Tortosa. El Consell de Sanitat de Guerra depenia del Departament de Defensa de la Generalitat i actuà fins a la centralització de poders després del maig de 1937.

L'agost de 1937, l'hospital de Cambrils va ser cedit a l'exèrcit i va passar a denominar-se Clínica Militar. Tots els serveis administratius foren traslladats fora de l'edifici per tal d'ampliar les places per als ferits.

L'hospital de Cambrils va tenir una funció destacada dins la xarxa d'hospitals de guerra. En els primers mesos de la guerra, junt amb l'hospital reusenc, rebia milicians ferits del front d'Aragó. La seva activitat més intensa, però, coincidí amb els episodis bèl·lics més importants, com les batalles de Terol i Belchite, la conquesta de Lleida, la caiguda del front d'Aragó i, sobretot, la batalla de l'Ebre. Les condicions de l'edifici (pel fet d'haver estat concebut com a noviciat estava preparat per acollir molta gent i disposava de dormitoris, infermeries, cuines i menjadors), el seu bon estat, les bones comunicacions de què disposava (al peu de la carretera general Barcelona-Tortosa i ben a prop de la línia del ferrocarril) i la proximitat del front el van convertir en un dels grans hospitals de la rereguarda. Nombrosos soldats hi van ser sotmesos a operacions greus i hi van fer convalescències de llarga durada.

Hi van morir almenys 315 persones, que van ser enterrades al cementiri de Cambrils. A partir de la consulta dels registres d'enterraments de l'Arxiu de la Parròquia de Santa Maria de Cambrils s'ha pogut elaborar un llistat amb els noms d'aquestes persones. Davant la sospita que moltes d'aquestes morts (sobretot les que es van produir les últimes setmanes de la guerra) no van ser comunicades, l'Ajuntament de Cambrils va decidir fer públic aquest llistat a través de la xarxa, per tal que els familiars que hi estiguessin interessats coneguessin quan van morir i on estan enterrats i, així, poguessin tancar el dol que va restar obert amb la seva desaparició.

L'exposició ens apropa a l'activitat quotidiana de l'hospital i les seves relacions amb Cambrils, prou im-

portants ja que bona part del personal que hi treballà era de la població. Però també per les necessitats d'abastiment de queviures i altres productes o per la presència de ferits que, en la mesura que la seva recuperació ho permetia, sortien a passejar per la vila i per la platja. Tot i que l'hospital estava destinat a acollir els soldats ferits, també hi foren atesos civils –malgrat els intents per suprimir aquesta funció– tant de Cambrils com d'altres poblacions de la rodalia i refugiats de guerra.

L'exposició aporta nombrosos testimonis documentals i orals sobre el funcionament de l'hospital i sobre les vivències d'aquelles persones que hi van fer estada, treballant-hi o com a pacients. A partir de la recerca s'han pogut elaborar llistes de metges, infermeres, auxiliars i netejadores i s'ha intentat definir quins eren els motius pels quals cadascun d'ells hi va entrar: des de l'exercici de la pròpia professió, passant per l'intent de superar la crisi econòmica (les infermeres, les netejadores) fins a l'intent de fugir de les persecucions polítiques al seu lloc d'origen (alguns dels metges). Més enllà dels noms, s'ha pretès aprofundir en les relacions entre els pacients i les infermeres, que sovint anaven més enllà de l'atenció sanitària i intentaven oferir consol als ferits que es trobaven desorientats i lluny de les seves famílies.

Alhora, els testimonis de les infermeres han permès aprofundir especialment en l'experiència de les dones, especialment les noies joves que en poques set-

Personal a la porta principal de l'Hospital. AMCAM / Família Buil Berengué.

Interior del quiròfan de l'Hospital. AMCAM / Família Monné Vidal.

manes van passar de ser alumnes de l'Escola d'Infermeres (que s'havia creat a Reus uns mesos abans) a integrar la nòmina d'infermeres de l'Hospital de Reus. Pocs dies després, aquestes noies van rebre l'encàrrec d'endegar el sistema assistencial de l'Hospital de Sang de Cambrils que s'estava creant i d'ensenyar l'ofici a les cambrilenques que eren contractades. De l'Hospital de Sang en va sortir, doncs, tot un col·lectiu de cambrilenques que va rebre una formació en infermeria que en molts casos no van poder utilitzar de manera oficial (no se'ls va reconèixer el títol) però sí en la seva vida privada o van exercir de manera autònoma.

Un aspecte important que reflecteix l'exposició és el del manteniment, costos i amb les dificultats inevitables derivades de la situació bèlica. L'Arxiu Municipal de Reus conserva la documentació referent als primers mesos de funcionament de l'hospital, tant factures –pel menjar, medicines, productes de neteja o caixes de morts– com acords del comitè antifeixista, primer, i el consell municipal, referents a la gestió de la institució. Els problemes d'abastiment als hospitals foren importants. Només a tall d'exemple, ja en les primeres setmanes de la guerra, l'hospital reusenc havia tingut seriosos problemes d'abastiment fins el punt que alguns malalts es van plantejar una vaga de fam, en protesta per la poca quantitat de menjar que els hi donaven. A finals de setembre, la persona que s'encairregava de l'abastiment es queixava de que encara no havia cobrat res del comitè reusenc. A començaments de gener de 1937, el consistori reusenc es declarava

incapaç d'afrontar la instal·lació del sistema de calefacció que necessitava l'Hospital de Sang de Cambrils.

Aquesta recerca té l'interès de recuperar la memòria de la guerra de 1936-39, més enllà dels fets militars, des de la perspectiva de la quotidianitat i de la població civil. Una memòria que es documenta des dels fons documentals conservats als arxius de Reus i Cambrils, però també gràcies als records i als testimonis sobre l'experiència viscuda per part de nombroses persones que han col·laborat en la recerca.

En el fons de l'Arxiu Municipal reusenc s'hi conserven les actes del Comitè Antifeixista, de juliol a octubre 1936 i les del Consell Municipal (1936-39) on hi figuren els acords corresponents als mesos en que va ser adscrit a l'hospital reusenc, a més de llistes de despeses, telegrams enviats pels malalts als seus familiars, llistats de treballadors, històries clíniques de malalts traslladats d'un hospital a l'altre i documentació sobre la seva cessió a l'exèrcit. La documentació cambrilenca es troba a l'arxiu municipal –l'acta d'incautació, correspondència, relacions de despeses, informes sobre treballadors, acords municipals... –, al de la parròquia de Santa Maria –registre d'enterraments– i en altres fons particulars.

Podeu trobar més informació a: Manel Tarés, Ignasi Martí, Montserrat Flores. *L'Hospital de Sang de Cambrils (1936-39) segons la documentació municipal* (es pot consultar en pdf ([a www.cambrils.cat](http://www.cambrils.cat), entrant a Cultura – Arxiu) i als números 10 i 11 del butlletí *L'Arxiu t'informa* (accessible, en versió digital, al mateix lloc).

L'arxiu del Brugar el 1743

Ezequiel Gort

Estampa de la Mare de Déu de l'Esperança, del Brugar, impresa a Reus entre 1859 i 1870 (AHMR).

El Brugar —o Burgar—¹ és avui una partida del terme de Reus, però durant segles va ser un petit nucli de població situat entre els actuals termes de Reus, la Selva del Camp i Constantí.

El lloc apareix documentalment el 1157 quan, el 18 d'abril, Agnès, vídua de Robert d'Aguiló, conjuntament amb els seus fills Guillem i Robert, el va donar a poblar als germans Berenguer i Tomàs Aixemús, que el tindrien en feu per a l'església de Tarragona.²

¹ Segons diu Amigó, el lloc sempre és esmentat com a Brugar als documents fins al segle xv i la metàtesi es consolida al segle xvi. És un nom derivat de bruc-bruguerar. AMIGÓ, Ramon. *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus* (Reus, 1988) p. 114-117. De tota manera, almenys als segles xvii i xviii, la forma Brugar encara es pot trobar en alguns documents. Vegeu també AMIGÓ, Ramon, «El Brugar» dins *Reus. Semanario de la Ciudad*, n. 739 (Reus, 1966) p. 9.

² BLANCH, Josep. *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, v. I (Tarragona, 1985) p. 93-94.

Hi devia haver altres donacions sobre aquest territori, perquè alguns anys després, el 1174, segons aporta el canonge Blanc, un dels pobladors va donar la seva part als canonges tarragonins.³

«També en aquest mateix any Baldoví, hu dels pobladors del Brugar, dexà y llegà als canonges y Capítol de Tarragona la part del Brugar li tocave».

Pel que fa la senyoria, a banda del domini de l'església de Tarragona (era una senyoria del canonge paborde),⁴ a la darrerria del segle XIII era a mans d'Arnau de Vallcorba, documentat almenys entre 1291 i 1299. Se sap que cobrava algunes taxes i que va establir alguns nous veïns, com seria el cas de Pere Banús i Bernat Gebellí als quals donà un tros de terra a cadascú, situats entre la casa de Arnau Pujol i l'honor que tenia Arnau de Vallcorba pel paborde, així com entre el torrent i el «carrer públic».⁵ Més endavant, al segle xiv, pertanyia als Barberà, una nissaga de donzells que tenia la residència a Reus almenys, segons sembla, des del segle anterior. Encara que també en tenien al Brugar, segons mostra el fogatge de 1553, que hi figuren sis contribuents, entre ells Pere i Lluís de Barberà, ambdós pertanyents a l'estament militar. Els altres quatre veïns eren tots del llinatge Aixemús i, per tant, probablement, descendents d'aquells primers pobladors que hem vist.

Al segle xv, el batlle del Brugar ho era també d'un altre terme, el de Marmorta.⁶ La batllia depenia del batlle de la Selva del Camp, si més no se sap que el 1438 es va nomenar el batlle de la Selva com a procu-

³ Id., v. I p. 115.

⁴ Pié publica com el 1323 Pere Pujol del Brugar prestà l'homenatge a mans del paborde. PIÉ, Joan. *Annals inèdits de la vila de la Selva del Camp de Tarragona* (Tarragona, 1984) p. 45.

⁵ PIÉ, Joan. *Op. cit.*, p. 648.

⁶ Era un petit terme, potser rònec, que confrontava amb el del Brugar.

rador dels llocs del Brugar i Brugaret, o bé també que el 1497 el batlle de la Selva nomenava al del Brugar.⁷ La relació del lloc amb el batlle de la Selva i no amb el de Reus derivava del fet que tan la Selva com el Brugar pertanyien a la jurisdicció del paborde de Tarragona, mentre que Reus era del canonge cambrer.

La seva població sempre va ser petita: el 1291 hi havia vuit famílies,⁸ el 1339 declarava per quatre focs, el 1392 per onze, el 1413 per cinc, el 1553 per sis, i el 1564 per cinc. El 1719 tenia sis cases juntes i divuit habitants, el 1787 es deia que tenia cinc cases.⁹ El 1745 eren sis: els mitgers de Josep Magrinyà,¹⁰ el pastor Francesc Aimeric, Francesc Forès, Andreu Masdéu, els mitgers de la vídua Molner, i la vídua Grases.¹¹ Aquest baix nombre de veïnat feia que la terra estés majoritàriament a mans de terratinents, ja fossin de Reus o de la Selva del Camp: pel que fa als terratinents de Reus, se sap que el 1750 eren seixanta i que disposaven d'un total de dos cents vuitanta jornals i mig de terres amb vinya.¹²

Pel que fa l'església, posada sota el patronatge de sant Martí,¹³ era sufragània de la parròquia de la Selva del Camp. El temple primitiu es va mantenir fins a la guerra del Francès, que es va enrunar i més endavant se'n va fer un de nou, beneït el 19 de gener de 1828.¹⁴

Referent a la relació amb els altres pobles, el Brugar va ser un lloc més integrat a la Comuna del Camp de Tarragona, mentre que la relació més immediata era amb Reus i la Selva del Camp, per raons de veïnatge i de possessió de les terres. En un cas, almenys, el lloc va tenir enfrontaments amb una de les viles veïnes, amb Constantí, i la raó era el de la possessió i l'ús de l'aigua, que és un aspecte que sempre va

ocasionar disputes importants entre els pobles veïns. Diu Blanch:¹⁵

«Entre los de Gostantí y los del Brugar hi solia aver grans encontres sobre la aigua que naxent prop de dit lloc del Brugar va a dita vila de Gostantí. Y aquest archebisbe [Pere de Clasquerí] y lo señor rey d. Pere feren unas ordinacions tocants a esta matèria, al primer de setembre 1362, ab què cessaren las inquietuts».

Una altra causa d'enfrontaments eren els de fons econòmic, com el 1555, quan la universitat de la Selva del Camp pretenia que els veïns del Brugar tinguessin l'obligació de contribuir a les obres de reparació de l'església parroquial.¹⁶

El lloc, tot i que tenia personalitat jurídica pròpia i tenia al segle XVIII, almenys, dos regidors i un escrivà (que, per cert, almenys el 1743 i el 1750 no hi residia cap d'ells), no devia disposar de cap casa que fes la funció d'ajuntament, d'escrivania ni menys d'arxiu; més aviat sembla que es portava tot des de la Selva del Camp. Fa l'efecte que la documentació la devia guardar l'escrivà de torn i que, en acabar la comesa la lliurava als regidors.

El 8 de maig de 1743 passà aquest cas: el mestre de minyons de la Selva del Camp, Joan Illa, que també era l'escrivà del lloc del Brugar, va lliurar tota la documentació que guardava a mans dels regidors, Josep Punyet, que a la vegada era el batlle de la Selva del Camp, i Miquel Sants, de Reus. Tots dos signaren haver-la rebut, però físicament quedà en mans del batlle.

En tenim notícia perquè s'ha conservat una còpia del memorial, amb inventari, fet per Joan Illa, conforme lliurava els documents als regidors, els quals, al seu torn, reconeixien haver-los rebut.

El text del document, íntegre, és el següent:¹⁷

«Memorial dels llibres y papers que té lo lloch y terme del Burgà, los qual papers tenia Joan Illa, mestre de minyons de la vila de la Selva, com a escrivà de dit lloch y terme, y yuy dia 8 de maig de 1743 los entrega als magnífichs regidors de dit lloch qui són Joseph Punyet, de la dita vila de la Selva y Miquel Sants de la vila de Reus, que són los següents: Primo un llibre de foleo blanch ab cobertas de pergamí en lloch de nou a hont estan continuats los comptes dels Regidors que donan quant ixen de Regidors.

⁷ SORONELLAS, Montserrat, *Catàleg de l'Arxiu Històric de la Selva del Camp* (Tarragona, 1993) p. 20 i 37.

⁸ PIÉ, Joan. *Op. cit.*, p. 648.

⁹ AMIGÓ, Ramon. *Materials...*, p. 114-115.

¹⁰ Era de la Selva del Camp. Aquell any era un dels regidors del Brugar.

¹¹ AHMR, Col·lecció Centre de Lectura: carpeta del Brugar. *Llibreta de difarens notas del lloch del Brugà en lo any 1745*.

¹² AHMR, Col·lecció Centre de Lectura: carpeta del Brugar. *Llibreta del que deuen pagar los terratinens de Reus per lo octau del ayguardent per lo any 1750*.

¹³ PIÉ, Joan. *Op. cit.*, p. 647; Sobre l'ermita del Brugar a principis del segle XX, dedicada a la Mare de Déu de l'Esperança, vegeu BLASI, Francesc. «Santuari Marians de la Diòcesi de Tarragona», dins *Revista del Centre de Lectura*, n. 219-221 (Reus, 1931) p. 217-220.

¹⁴ AMIGÓ, Ramon. *Materials...*, p. 115.

¹⁵ BLANCH, Josep. *Op. cit.*, v. II p. 59.

¹⁶ SORONELLAS, Montserrat, *Op. cit.*, p. 692.

¹⁷ AHMR, Col·lecció Centre de Lectura: carpeta del Brugar. *Memorial dels llibres...* p. s.

pers y llibres del lloch y terme del Burgar que són los següents [...]».

Es pot observar com en aquest arxiu a mans de l'escrivà només hi havia la documentació que per a ells tenia un valor més immediat i, en aquest sentit, és important la present relació perquè ens permet veure quina mena de documentació hi havia als arxius de les petites poblacions de mitjan segle XVIII.

No hi havia documentació històrica ni es diu on era, si és que la conservaven en algun lloc. Tanmateix més endavant, potser cap a la darrerria del segle XVIII, algú es va mirar els papers del Brugar amb un sentit més històric i d'aquí que es conservi un petit lligall amb deu documents, que porta un extens encapçalament:

«Varios papers que lo un demostra que en lo any 1744 hi avia en lo Burgar bastant número de vehïns per contribuir a fer la quinta, o part de soldat.

Altre que manifesta que en lo any 1730 hi avia en la yglésia del Burgar reserva, pues nota lo que se recullí per la capta del Santíssim Sagrament.

Altre de la contribució del dret de octau per rahó del aiguardent a proporció del que possehian de terras de viña los individuos terratinents de Reus.

També dos actes, un de la certificació de entradas y eixidas del Comú del Burgar en lo any 1753, y lo altre de la visita de boschs y arbres de construcció per la marina reial, y altres papers de poca importància».

A banda d'aquest lligall, també es conserven quinze fulls solts, impresos —alguns en mal estat— dels quals tretze són rebuts, la majoria del cadastre, compresos entre 1724 i 1781; i dos certificats, de 1742 (de l'administrador de les rendes de salines) i de 1789 (del nomenament anual de regidors).

És possible que quan Joan Illa deixà el càrrec, el nou escrivà del Brugar fos el notari de la Selva del Camp Felicià Jori,¹⁸ o almenys devia ser ell qui arrellegà alguns documents, avui conservats a l'Arxiu Municipal de Reus. De fet, Jori va intervenir en el traspàs dels documents de Joan Illa, ja que signa al document en nom del regidor Miquel Sants «qui diu no sap de escriurer».

¹⁸ Felicià Jori, que amb anterioritat havia estat escrivà del comtat de Prades, cap a mitjan segle XVIII era notari a la Selva del Camp per, després, passar a establir-se a Reus. Aquests canvis de residència també comportaren el trasllat del seu fons documental i així els seus papers al final van fer cap a Reus, una part dels quals, molts anys més tard i per donació, es van dipositar al Centre de Lectura de Reus, entitat que el 2004 els cedí a l'Arxiu Municipal de Reus.

Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus

1. LES DONES HONORADES ALS CARRERS DE LA CIUTAT, Carme Puyol Torres.
2. JOAQUIM M. BARTRINA, ENTRE LES RAONS POÈTIQUES I LES CIENTÍFIQUES, Montserrat Corretger i Xavier Ferré (eds.).
3. MEMÒRIA DE LA SEDERA, Yolanda Bodoque i Salvador Palomar.
4. ELS ANTICS CEMENTIRIS DE REUS, Montserrat Flores Juanpere.
5. INVENTARI DEL FONS PERSONAL DE CELS GOMIS I MESTRE, Carme Puyol Torres.
6. AQUÍ ES VE A TRIAR!, Montserrat Soronellas, Toni Martí i Xisca Martorell.
7. DE LA NEU A LES CAMPANES, Salvador Ferrando Bardina.
8. RECOMENÇAR LA VIDA, Lúdia Martínez Flores i Jordi Roca Girona.
9. SIA DE TOTS CONEGUT..., Ezequiel Gort.
10. MISERICÒRDIA: LA SOCIETAT REUSENCA I LES FESTES, Ezequiel Gort, Salvador Palomar i Josefina Roma.
11. ELS MONTSENY-MAÑÉ. UN LABORATORI DE LES IDEES, Dolors Marin i Salvador Palomar.
12. (En preparació) REUS, PORT DE MAR, diversos autors.

L'Audiència Criminal de Reus (1883-1892)

Alberto Díaz Foz

El principi d'una il·lusió

Els nou anys i mig de vida de l'Audiència Criminal de Reus (1883-1892), s'iniciaran durant la presidència de Práxeles Mateo Sagasta, dirigent del Partit Liberal, concretament, a partir de l'aprovació de la disposició que anuncia la creació d'audiències per a la cosa criminal en poblacions que no fossin capitals de província. Enfront d'això, no ens ha d'estranyar que els partits polítics que aleshores existeixen a Reus deixessin de banda petites disputes i es possessin a treballar units per assolir que a la ciutat se li concedís una de les audiències de nova creació, si bé, el domini de la política local és en mans dels conservadors.¹ De seguida es començaran les gestions prop del govern i, no obstant, tot allò i les influències polítiques posades en moviment, no es veia clar el resultat favorable, ja que eren moltíssimes les poblacions que tenien la mateixa pretensió.

Així funcionaven les coses, quan l'advocat reusenc Bernat Torroja Ortega² donarà publicitat d'una interessantíssima memòria en la qual propugna una encertada divisió de la província tarragonina, en relació al problema que plantejava l'establiment de les noves audiències de la cosa criminal. Una memòria on l'anunci de què la ciutat de Reus sigui una de les seues que aculli una audiència criminal no serà passada per alt per l'Administració local «...ha redactado una memoria con la claridad posible se exponen las diversas contribuciones de que es susceptible la división judicial de esta provincia, cuya memoria dedica a la ciudad de Reus como

centro y cabeza de la región cuyos intereses especialmente se defienden en dicho escrito...»;³ corporació que no tindrà cap inconvenient en agrair-li l'esmentada defensa dels seus interessos «...y al fin de dar al mismo una prueba de aprecio con que la Corporación lo ha recibido ha resuelto que los gastos de impresión de dicha memoria se sufraguen de fondos municipales ya que en aquella se defienden con tanto acierto y lucidez los intereses de esta ciudad en beneficio de la cual han de ser notificados los datos y argumentos que en aquel luminoso escrito se exponen».⁴ Amb tot, aquesta memòria exposarà, no tan sols la defensa que la capital del Baix Camp sigui seu, sinó «la más conveniente división de la provincia de Tarragona para planteamiento de la nueva organización de Tribunales en materia criminal probando con datos verídicos y fehacientes para que pueda ejercerse en esta provincia la más acertada y pronta administración de justicia con las menores molestias a los pueblos y en utilidad general del Estado»⁵ on caldrà la creació dels tres tribunals col·legiats assenyalant un en cadascuna de les tres poblacions de Tarragona, Reus i Tortosa i enumerant els inconvenients que de no adoptar-se la divisió que es proposa «...ya que para despacharse unos mil veintitrés casos según la estadística criminal son insuficientes las dos audiencias que se suponen van a establecerse».⁶

L'Audiència ja és nostra

Això succeïa l'any 1882, i a primers d'octubre, es trobava a la Cort una comissió de regidors de l'Ajuntament reusenc, gestionant l'obtenció d'una de les audiències. Aquesta comissió la presidia el regidor

¹ ANGUERA, Pere; GORT, Ezequiel; MELICH, Jordi. *Aproximació a la historia de Reus*. Vol. II, Ajuntament de Reus. Reus, 1980, p. 86.

² Advocat i polític, fou arxiver-cronista de la ciutat el 1889, fiscal de l'Audiència territorial i magistrat suplent de la justícia criminal a Reus. OLESTI, Josep. *Diccionari Biogràfic de Reusencs*. Vol II, Ajuntament de Reus. Reus, 1992, p. 647-648.

³ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 14/09/1882.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Diario de Reus*, 15/09/1882.

⁶ *Ibid.*

Joan Vilella Llauredó⁷ i anava acompanyada del diputat pel districte Pere Nolasc Gay i per l'advocat Bernat Torroja. El dia 3 d'octubre es va saber, mitjançant un telegrama que va cursar la comissió municipal des de Madrid, que era un fet l'establiment d'una audiència a Reus «...Acto seguido se ha dado cuenta de dos telegramas que ha dirigido al señor Alcalde Presidente Don Juan Vallés que pasó a Madrid para gestionar la instalación en esta ciudad de una Audiencia de lo Criminal por medio de los cuales comunica al Cuerpo Municipal haberse obtenido la concesión solicitada».⁸ Telegrames, el contingut dels quals és publicat per la premsa del mateix dia 3 d'octubre «acordado establecimiento tribunal en Reus. Puede comunicar a aquella población dicha noticia. P. Sagastia ... confirmamos despacho de ayer notificándoles haber obtenido

Porta de l'Audiència Criminal de Reus, avui, al pati de l'Institut Salvador Vilaseca (Foto S. Palomar).

⁷ Milità en el Partit Republicà Històric sent component de l'Ajuntament de Reus, de la Diputació provincial de Tarragona i diputat a les Corts de Madrid. OLESTI, Josep. *Op. cit.*, p. 682-683.

⁸ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 3/10/1882.

un Tribunal para esta ciudad. Felicitamos a nuestra querida ciudad y nos felicitamos todos por el éxito obtenido». Gay, Vilella, Oliver.⁹

La notícia va omplir de satisfacció la ciutat i es van cursar telegrams d'agraïment al senyor Sagasta, president del Consell de Ministres; a Pere Nolasc Gay; a Bernat Torroja, principal propulsor; i a Joan Vilella, regidor president de la Comissió, així com al ministre de Gràcia i Justícia «partido y en vista de los cuales se acordó dar las gracias al Sr. Presidente del Consejo de Ministros Excmo. Señor Ministro de Gracia y Justicia al propio tiempo a la Comisión de nuestro Ayuntamiento que pasó a la Corte para gestionar tan importante asunto» i proposant-se en la mateixa sessió, «Para dar una muestra de aprecio con que el Ayuntamiento ha visto el Cuerpo Municipal»¹⁰ per part de Francesc Prius, la creació d'una comissió formada pel batlle Joan Vallès i els regidors Casimir Grau Company¹¹ i Francesc Prius, per anar a l'estació de Montblanc a rebre els artífexs de l'acord, el dia de la seva arribada, ja que com que no hi havia línia per Reus, el viatge es feia per Lleida.

En la mateixa sessió, celebrada el 3 d'octubre, l'Ajuntament es va assabentar d'una carta del ministre de Gràcia i Justícia, aleshores Manuel Alonso Martínez, que explicava amb tot detall les característiques que havia de reunir el local destinat a l'audiència, el qual havia de quedar enllestit el dia 15 de novembre d'aquest mateix any, és a dir, que el consistori només disposava d'unes sis setmanes per deixar-lo finalitzat, tal i com es recull a la premsa d'aquell moment «Es leída una carta del Excmo. Señor Ministro de Gracia y Justicia y Sr. Don Manuel Alonso Martínez dirigida al Sr. Presidente del Municipio, en la cual se comunica que los locales asignados para hacer el Tribunal y cárcel con sus dependencias y todos los gastos corren a cargo de los municipios donde se establezcan; debiendo hallarse terminado el próximo día 15 de noviembre día en que han de empezar a funcionar».¹²

En conseqüència, es van nomenar dos regidors, Serafí Grau i Felip Font, pertanyents a la comissió de Foment, per tal que busquessin local adient per a la instal·lació d'aquesta nova audiència, on el consistori «adelantándose a dicha Comisión en prevención del Sr. Mi-

⁹ *Diario de Reus*, 3/10/1882.

¹⁰ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 3/10/1882.

¹¹ Comerciant i polític. OLESTI, Josep, *Op. cit.*, p. 344.

¹² Les característiques, amb 12 punts, de les dependències estan reflectides a la corresponent notícia. *Diario de Reus*, 3/10/1882.

nistro ha examinado en unión del Sr. Arquitecto Provincial los edificios de que pueden disponer el Ayuntamiento para la instalación del Tribunal; que el Sr. Arquitecto ha tomado ya los apuntes convenientes para emitir su ilustrado parecer». ¹³ Mostra amb això el seu gran interès.

Una sessió extraordinària

El dia 8 d'octubre va arribar, a les 9 del matí, la comissió que a Madrid ha aconseguit l'audiència per a Reus. A Montblanc, on a l'andana, d'acord amb les informacions els espera la «...Comisión Municipal. La autoridad judicial, la militar, el Sr. Vicepresidente de la Diputación Provincial, funcionarios públicos, y un considerable número de personas de todas clases y categorías, entre ellas las más notables de esta ciudad, en cuyos semblantes se reflejaba la satisfacción que experimentaban de ir a saludar a los que con su incansable celo y actividad, habían obtenido uno de los más grandes beneficios y señalado triunfo para esta población». ¹⁴

Un cop a Reus, una imponent manifestació es va adreçar a les cases consistorials «pasando luego a la Casa Capitular por la calle Pedro Alcántara y la de Monterols», ¹⁵ on a la sala de plens va tenir lloc una sessió extraordinària a dos quarts de deu per escoltar la comissió especial. Aquesta sessió fou presidida pel regidor Joan Vilella, el qual tenia a la seva dreta el jutge de Primera Instància i el diputat a Corts Pere Nolasc Gay. A la seva esquerra, el regidor Joan Vallès i el representant de l'autoritat militar. En aquella sessió, el regidor Vilella va passar comptes de les gestions realitzades a Madrid, enumerant les nombroses dificultats que se'ls hi van presentar i que s'oposaven a cada pas a la concessió de l'audiència, salvant la situació una entrevista que van celebrar amb el president del Govern «que si bien ha encontrado la Comisión acogida favorable en todas cuantas personas han tenido la honra de visitar siendo una de ellas el ingeniero Moruve en ninguna de ellas ha encontrado la acogida tan benévola como en el Presidente del Consejo Don Práxeles Mateo de Sagasta, al cual puede decirse que se debe el resultado favorable que el asunto ha tenido», ¹⁶ on només davant la decidida vo-

luntat del Sr. Sagasta, moguda per la bona memòria que l'inspiraven els mèrits que a la gratitud de la pàtria havia contret el reusenc General Prim, s'assolirà l'objectiu desitjat després de l'acceptació dels desitjos del president del Govern per part del ministre de Gràcia i Justícia «el Sr. Gay decidió conferenciar con el Sr. Sagasta a quien manifestó que a pesar de las dificultades para la creación de una nueva Audiencia debía acceder a los deseos de la Comisión creando otra para Reus aun cuando no fuese sino por la consideración de ser nuestra ciudad cuna del invicto y malogrado general Don Juan Prim.

El Sr. Sagasta no vaciló en imponerse casi al expresado Sr. Ministro de Gracia y Justicia a fin de que no se defraudasen las esperanzas que alimentaban los reusenses y ante la voluntad decidida del Presidente del Consejo de Ministros, el Ministro de Gracia Y Justicia defirió a los deseos del Jefe de Gabinete y la Audiencia fue concedida». ¹⁷

En la mateixa sessió, «El Sr. Presidente de la Comisión de Fomento ha presentado acto seguido planos del edificio donde ha de establecerse la Audiencia, los que han sido colocados sobre una mesa para que los Sres. Concejales pudieran examinarlos con facilidad», ¹⁸ adonant-se també de les gestions realitzades per a l'adquisició del local on havia d'instal·lar-se l'Audiència, essent aquest l'exconvent de Sant Francesc.

La inauguració

Pel que fa a la inauguració de les obres, aquesta va tenir lloc amb un acte popular i solemne. La comitiva va sortir de les Cases Consistorials i passant pels carrers Major, de la Font, raval de Robuster, va arribar al camí de Misericòrdia, on se situarà l'Audiència. El diputat Pere Nolasc Gay, com un dels patrocinadors, va realitzar la primera operació de l'obertura de la paret. L'acte fou amenitzat per l'orquestra d'Olivo Oliva i els cors del Centre de Lectura que van cantar *Gratitud* de Clavé, tal i com s'indica a la premsa «El Diputado por esta circunscripción Don Pedro Nolasco Gay practicó la primera operación de apertura de la pared donde debe tener el nuevo local y a continuación el Coro del Centro de Lectura acompañado por la mencionada orquesta entonó una pieza denominada la *Gratitud del inmortal Clavé*», ¹⁹ i on per tal d'arrodonir la bona notícia «Por la noche a las 9 esta

¹³ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 3/10/1882.

¹⁴ *Diario de Reus*, 10/10/1882.

¹⁵ *Ibid.* El carrer de Sant Pere d'Alcàntara avui és el carrer de Llovera.

¹⁶ AHMR, *Acta municipal* de sessió extraordinària de 8/10/1882.

¹⁷ *Diario de Reus*, 10/10/1882.

¹⁸ AHMR, *Acta municipal* de sessió extraordinària, 8/10/1882.

¹⁹ *Diario de Reus*, 10/10/1882.

misma orquesta dará una serenata a los Srs. Gay, Vilella, Oliver y Torroja». ²⁰ Una mostra de gratitud que no només es limitarà als membres del consistori reusenc, tal i com apreciem a l'acta de sessió celebrada el 31 d'octubre «...El Teniente Alcalde Don Francisco Prius propone al Ayuntamiento que como muestra de gratitud al Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia por haber otorgado a esta ciudad una de las nuevas Audiencias por lo criminal, se le pida su retrato y se coloque en el despacho de audiencias. El Ayuntamiento lo aprueba por unanimidad». ²¹ Retrat que serà realitzat pel pintor reusenc Josep Escudé Bartolí ²² a l'oli al natural.

El 2 de gener de 1883, a les dotze de la tarda, va tenir lloc l'acte de presa de possessió del president, del fiscal i dels magistrats, quedant per tant, constituïda l'Audiència. El 23 de febrer, es va veure la primera causa, procedent d'aquest jutjat, per la mort de l'amo d'una taverna existent al carrer de Seminaris, ²³ produïda per ferides d'arma blanca. A la sessió per l'homicidi de Jaume Masdéu seguit contra Antoni Hernández Batista, el públic fou tan nombrós, que no tan sols va omplir la sala, sinó totes les dependències del voltant, on com a fet interessant a remarcar fou que el president del tribunal permetés, per major claredat i exactitud en les manifestacions, que els testimonis declaressin en català.

Fi de l'Audiència Criminal. Ajust pressupostari

Arribat l'any 1892, va començar a escampar-se el rumor que el govern, presidit aleshores pel conservador Cánovas del Castillo, estava estudiant la supressió d'algunes de les audiències de la cosa criminal, creades anys abans i com hem vist, per l'anterior president, el liberal Sagasta. La notícia preocuparà la classe política per temença a què l'Audiència de Reus fos una de les que fos suprimida. Aviat es van veure confirmats els plans del govern. Al voltant del 13 de març, la premsa es feu ressò de la concreció del rumor «Según nuestros colegas madrileños la subcomisión de presupuestos de Gracia y Justicia se reunió en la tarde del jueves acordando que solo haya una Audiencia en cada provincia sin ser preciso que esté en la capital de provincia, se hace una pequeña reducción en los gastos en las Audiencias territoriales y se

umentan en algo en las de lo criminal. Las Audiencias suprimidas son 46». ²⁴ Això va fer que l'esperança no es perdés, ja que hi havia la possibilitat de gestionar la salvació de l'Audiència de Reus. Però arribat el 10 de maig, es va esvaïr tota esperança, ja que el Congrés acabava de celebrar una votació que aprovava la suspensió de les 46 audiències anunciades, entre les quals hi havia la de Reus. Havien votat a favor de la supressió no tan sols diputats ministerials, sinó també les minories fusionistes, carlistes i republicanes.

El dia 18 de juliol anirà cap a Madrid una comissió per tal de veure si encara hi havia forma de salvar la supressió, si bé amb nul·les esperances d'èxit «Terminado el despacho ordinario se acordó el nombramiento de una Comisión Especial que inmediatamente salga para objeto de gestionar lo conveniente para el sostenimiento de la Audiencia y conseguir la resolución de otros asuntos. Toman parte de ella el abogado Don Bernardo Torroja y los concejales Don Casimiro Grau y Don Eduardo Hernández». ²⁵ El 30 de juny se sap que malgrat tot el que s'ha intentat no ha estat possible obtenir un resultat favorable «Los que asistieron a la última sesión y oyeron las explicaciones del Teniente Alcalde Don Casimiro Grau pudieron persuadirse del solemnísimo fiasco que hizo la Comisión que fue a Madrid para gestionar el sostenimiento de la Audiencia de lo Criminal». ²⁶

D'aquesta manera, a la sessió del 28 de juliol es van passar comptes d'una comunicació de l'expresident de l'audiència en la qual notifica que aquesta es tanca el dia 26 de juliol i se li van lliurar claus i mobiliari al jutge d'instrucció «...Dase cuenta de una comunicación de la Audiencia de lo Criminal de esta ciudad participando al Ayuntamiento que en fecha 26 y en cumplimiento del Real Decreto de fecha 16 del actual queda cerrada definitivamente la Audiencia de lo Criminal habiendo hecho entrega de las llaves del edificio al Juez de Primera Instancia de esta ciudad». Es va fer constar en acta la pena i el sentiment de la Corporació i es va acordar així mateix, telegrafiar al govern en el mateix sentit, demanant-li procurés recompensar el perjudici a la ciutat, concedint una Escola d'Arts i Oficis, augmentant la guarnició o un altre mitjà. I finalment recordant que mobiliari, estris i edificis pertanyen a l'Ajuntament. De totes maneres, s'ha de veure com

²⁰ *Ibid.*

²¹ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 31/10/ 1882.

²² Pintor. OLESTI, Josep. *Op. cit.*, p. 227-228.

²³ El carrer dels Seminaris avui és el carrer Ample.

²⁴ *Diario de Reus*, 13/03/1892.

²⁵ *Diario de Reus*, 18/06/1892.

²⁶ *Diario de Reus*, 3/07/1892.

n'és de xocant com a conseqüència de la política imperant aleshores, el telegrama adreçat al diputat Sagasta «...exponiéndole tenga presente dichas consideraciones para cuando vuelva a ocupar el poder».²⁷

I de manera similar, agraint la comissió extraordinària l'adjudicació de l'Audiència Criminal a Reus, l'Ajuntament va decidir per unanimitat «que vaya una Comisión del Ayuntamiento a la estación a despedir al Sr. Presidente, el día que abandone esta ciudad, a cuyo efecto, suspendido la sesión diez minutos, se acordó formar parte de dicha Comisión, el Sr. Alcalde, los seis tenientes alcaldes, los dos Síndicos y todos los demás concejales que quieran concurrir al acto».²⁸

Nou anys i escaig

Per tant, aquella audiència per a la cosa criminal, inaugurada el dia 2 de gener de 1883, es tancava el dia

²⁷ AHMR, *Acta municipal* de sessió ordinària, 28/07/1892.

²⁸ *Diario de Reus*, 29/07/1892.

26 de juliol de 1892²⁹, és a dir, va funcionar 9 anys i mig escassos. Allò que havia costat tant d'obtenir, només va caler una reforma en els pressupostos de l'Estat per que fos clausurada. Si la seva obertura va provocar la unió de tots els elements locals, la seva cloenda va originar campanyes apassionades a la premsa.

En aquesta audiència, on s'havien celebrat 1.004 judicis —parlem de 1.483 inculpats—, l'Ajuntament s'havia gastat per a la seva instal·lació més de 100.000 pessetes. Allí, joves advocats van exercir la seva tasca, dels quals destacarem els següents reusencs: Felip Font, Tomàs Font, Jaume Simó, Antoni Soler, Ricard Guasch, Josep Casagualda, Josep Antoni Ferrater, Josep de Rabassa, Manuel Juncosa, Joan Bofarull, Pere Mariné, Caietà Cavallé, Joaquim Piñol, Pere Salvat, Julià Nogués, Pere Nolasc Gay, Ramon Vidiella, etc. En aquell temps, figuraven inscrits al Col·legi de Reus, 23 advocats, malgrat que 7 no s'havien incorporat.

²⁹ L'últim judici es celebrarà el 27 de juny procedent del jutjat de Falset per lesions greus a Ramon Nadal Papiol.

Imatge actual de l'Institut Salvador Vilaseca, que va ser la seu de l'Audiència Criminal de Reus (Foto S. Palomar).

Una col·lecció d'escriptures soltes de notaris de Reus a Valls (1699-1935)

Josep M. T. Grau i Pujals

Seguint la tasca de difusió de fonts documentals relacionades amb la ciutat de Reus, avui presentem una petita col·lecció d'actes notariaus autoritzades per fedataris reusencs que es localitzen a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Camp, a Valls, i que inicialment es col·locaren entre les pàgines dels protocols vallencs i en el seu moment es recopilaren en una capsa, formant una petita col·lecció de 30 documents, tots ells de tamany foli, redactats per 14 notaris diferents, el més antic és del segle XVII i el més modern del segle XX, la majoria presenten un bon estat de conservació. El contingut gira entorn la transmissió de la propietat, sigui per compravenda o herència, també abunden actes d'endeutament, plets, poders i els referents als drets senyorials. La geografia dels atorgants és bàsicament del Camp de Tarragona, en especial de l'àrea de Valls (Alcover, Bràfim, el Milà, el Pont d'Armentera, Vila-rodon, Vistabella i el propi terme de Valls), sense oblidar els de Reus i municipis propers (Constantí, les Borges del Camp i la Pobla de Mafumet). És possible que es tracti de còpies que els interessats aportessin com a justificant al notari de Valls i aquest no les tornés un cop utilitzades. Aquestes escriptures poden esdevenir útils per al seguiment de famílies, genealogia, història agrària, del dret, etc. El criteri que emprem en la relació de les escriptures és el cronològic i el del notari autoritzant. Recordem que els manuals de Reus es troben repartits entre dos arxius, l'Històric de Tarragona (AHT), fins el segle XIX, i el Comarcal del Baix Camp, a Reus (ACBC), a partir del segle XIX.

Relació d'escriptures autoritzades per notaris de Reus

Notari Joan-Baptista Claveria

— Reus, 26 de juliol de 1699. Concòrdia entre Esteve Gras Janer, pagès de les Borges del Camp, fill d'Esteve Gras, teixidor de lli de Reus i de Marina Janer, originària de Constantí, i Gabriel Rocamora, pagès de Reus, sobre el mas de Malfaràs, de 55 jornals de terra situat al terme de Constantí.

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC), fons notarial, foranis, reg. 2242, 4 f. + 2 de coberta.

El document és una còpia realitzada l'any 1721.

Notari Ramon Gay

— Reus, 10 de juny de 1806. Establiment emfitèutic que fa el monestir d'Escaladei sobre el dret de construir i mantenir una mina i un pou d'aigua per regar terres al mas dels Tarongers, del terme d'Alcover, propietat de Pau Escoter, a favor de Joan-Ramon Coll, comerciant i Rafael Miracle, doctor en medicina, tots de Valls.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2243, 4 f. + 2 de coberta.

Marià Vidal

— Reus, 12 de gener de 1818. Creació d'un censal de 800 lliures que fan Rafael i Josep Figuerola, pare i fill, mestres de cases de Reus, a favor de Joan Gils, pagès natural de Vistabella i veí del Montmell. El motiu és la compra d'una peça de terra.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2244, 2 f.

Jaume Bages

— Reus, 13 de setembre de 1830. Encarregament d'un censal que fa Josep Preses Font, tintorer de Valls a favor d'Esteve Puig, del mateix ofici i localitat, juntament amb la seva esposa Antònia Tèrmens. El motiu és el pagament d'una casa, pati i pas d'aigua, situada al carrer Gavarró, de Valls.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2245, 2 f. + 2 de coberta.

Alonso de Valdès Vives

— Reus, 9 de setembre de 1834. Esborrany del contracte d'arrendament de la venda del vi foraster a Reus per a l'any 1835.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2246, 4 f.
Paper comú.

Xavier Sociats (notari de regnes)

— Reus, 28 de febrer de 1840. Josep Simó Sardà, hisendat de Reus nomena apoderat a Josep Cases Cosidor, de Valls per prendre possessió de la casa i hort conegut com dels Mínims, situats fora de la muralla a l'antic convent vallenc del mateix nom.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2247, 2 f.
Document afectat per la humitat.

Ferran Gasset

— Reus, 23 d'agost de 1842. Debitori de 212 lliures d'Antoni Mateu Bover, natural i habitant al Pont d'Armentera a Josep Cabot Domingo, constructor de carros i Sebastiana Aulesti, muller, ambdós de Reus. Actua de testimoni l'escrivent Antoni Gasset Font.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2248, 2 f.

Magí Sostres

— Reus, 11 de novembre de 1856. Venda d'una peça de vinya a la partida Palau, del terme de Bràfim que realitzen Francesc Vives Esplugues, Teresa Vives, muller seva i el seu fill Pere Vives Vives, el darrer és saboner, nat a Bràfim, tots són veïns de Reus, a favor de Joan Valldosera Vives i Maria Castells, de Bràfim.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2249, 2 f. + 2 de coberta.

Cosit amb fil hi trobem l'escriptura d'origen de la propietat de la finca alienada de l'any 1782, autoritzada pel notari de Valls, Ramon Ixart Jover, en aquest acte compareixen Paula, vídua de Pau Miquel, mestre de cases de Vila-rudona i el seu fill homònim del mateix ofici i lloc.

Plàcid Bassedes Saludes

— Reus, 7 de maig de 1867. Venda que realitza Joaquim Montagut Genovès, advocat de Barcelona, a favor de Pere de Bofarull Fàbregues, blanquer de Reus, d'una vinya, part nova —mallol— i part vella, de 28 jornals, rodejada d'oliveres i garrofers, a la partida Rubió del terme de Valls, per l'import de mil escuts.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2250, 6 f. + 2 de coberta i un document solt.

Josep-Joan Sociats Foraster

— Reus, 22 de febrer del 1870. Testament de Josep Soler Marimón, de 50 anys, casat amb Francesca Soler, del Milà. Ell és fill de Josep S. Sigró i Maria. Aquest document és una còpia del 1880.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2253, 2 f.

— Reus, 23 de setembre de 1870. Testament de Gabriel Simó Sanguinyoles, confiter de Reus de 53 anys, fill de Gabriel S. Batellas i de Teresa, casat amb Paula Ripoll Vilà.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2253, 6 f. + 2 de coberta.

Josep Garriga Lacoste

— Reus, 25 de febrer de 1871. Adjudicació de l'herència de Gabriel Simó Sanguinyoles a favor de la seva

vídua i dos fills, Josep i Francesca Simó.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2251, 12 f. + 2 de coberta.

S'acompanya el seu testament del 1870.

— Reus, 10 de juny del 1874. Àpoca de 500 pessetes que signa Paula Ripoll Vilà, muller de Josep M. Duran, de Reus a favor de Pau Masquer Català, pagès i Isabel Barberà Domènec, ambdós d'Alcover per un préstec que li feren a Gabriel Simó Sanguinyoles.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2252, 6 f. + 2 de coberta.

— Reus, 1 de juliol de 1875. Debitori que signa Francesc Güell Llopis, advocat i propietari habitant a Tarragona, a favor de Marià Huguet Gras, botiguer de pesca salada, de 49 anys de Reus.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2252, 6 f.

El document és redactat en paper comú, no segellat.

Pere Rull Trilla

— Reus, 10 d'octubre de 1902. Ratificació del debitori que fa Pere Bofarull Fàbregues, propietari de 80 anys, resident a Reus a favor de Pau Miró Casamitjana per l'import de 10.000 pessetes.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2254, 4 f.

Redactat en paper comú.

Antonio de Solo y de Castaños

— Reus, 12 d'agost de 1912. Requeriment que fan Josep Montagut Illa, advocat, Joan Grau Janer, comerciant, i Josep Bofarull Roig, propietari, tots de Reus, com a administradors judicials d'un mas situat al terme de Valls sobre les aigües del barranc de Pedret a fi que no es pugui allargar la mina ni obrir pous a menys de cent metres del pou i sènia ja construïda en la masia.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2255, 2 f. + 2 de coberta.

— Reus, 31 de gener del 1913. Resposta al requeriment anterior.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2255, 6 f. + 2 de coberta.

Ramon Ballester Llambillas

— Reus, 31 de maig del 1935. Venda que fa Fermí Grimau Grogüés, sastre habitant a Valls, a Hermenegild Pedrell Fortuny, comerciant, i a la seva esposa Maria-Josepa Barberà, de la Pobla de Mafumet, d'una finca a la partida Rubió de Valls, amb oliveres, vinya i garrofers, juntament amb 10 hores d'aigua per regar de la mina de Bofarull, situada al barranc de Pedret.

ACAC, fons notarial, foranis, reg. 2256, 5 f. + 2 de

Notes per a la història de l'Arxiu Municipal de Reus (XII)

Ezequiel Gort

Dos anys sense arxiver

Després de Josep M. de Lasarte i de Janer, el 15 de maig de 1907 es va suprimir el càrrec d'«oficial cronista-arxiver».¹

Llavors, i encara per espai d'uns dos anys i mig, l'Arxiu va restar únicament a mans de l'auxiliar Joan Puig, que continuà com a «encarregat» de l'Arxiu i la Biblioteca, així com del negociat d'Actes. Aquestes feines les havia de fer als matins, perquè a les tardes havia de continuar exercint com a auxiliar de Secretaria.

Lasarte feia alguns mesos que a causa d'una malaltia no parava per l'Arxiu i devia ser llavors quan devien desaparèixer alguns segells que després el Ple qualificava com «de gran valor històric». En tot cas, Puig ho devia descobrir en aquest moment, ja que l'assumpte es va discutir al Ple del 7 de juny i es va acordar obrir una informació per tal d'aclarir els fets.² Certament, es conserven alguns pergamins mutilats a causa del robatori dels segells.

Durant aquest temps sense bibliotecari, la Biblioteca va romandre tancada al públic i això va motivar una queixa d'un regidor al Ple del 13 de juliol de 1909, a la qual el president contestà que es procuraria complau-re'l. Sembla que passaren, però, encara alguns mesos, ja que fins a la darrera de l'any no hi hagué nou bibliotecari.

El 23 desembre de 1909 hi hagué alguns canvis a Secretaria: entre altres, va desaparèixer la plaça de vicesecretari i es va tornar a crear la d'oficial major de Secretaria, així com també es va tornar a introduir la de «cronista-bibliotecari». Com en ocasions anteriors, però, de nou no es tenia en compte el càrrec d'arxiver, però sí la feina. Diu l'acta, tex-

tualment:³ «*para cuidar del arreglo de la Biblioteca y ordenación del Archivo tan necesitado de especial atención*».

Ricard Guasch Pijoan

Com també s'havia fet en el cas de Josep M. de Lasarte, la nova plaça es va proveir per designació directa i, una vegada més, s'elegí una persona que gaudia de bona reputació i que era d'edat avançada. L'elegit —ho va ser per unanimitat— era l'advocat Ricard Guasch Pijoan, el qual, a més a més, se'l va nomenar lletrat consultor de l'Ajuntament per la seva qualitat —deien— de notable jurisconsult.

El Consistori tenia Ricard Guasch en molt alta consideració. En la mateixa acta en fan una lloança en dir que la Comissió que l'havia proposat creia inoportú d'incloure-hi un elogi, perquè, deien, era una personalitat de tant relleu a Reus, de tanta responsabilitat, de tanta competència i il·lustració, que n'hi havia prou de pronunciar el seu nom perquè la seva designació fos aplaudida.⁴

Ricard Guasch, nat a Reus el 30 d'abril de 1840, va ser advocat i es diu que a Barcelona va obtenir fama com a criminalista. A Barcelona, també, va col·laborar políticament amb Valentí Almirall i, de retorn a Reus, va ser un dels introductors a la ciutat de les idees federals d'Abdó Terrades i hi actuà com a oficial de les milícies revolucionàries de 1868. Més endavant va ser president del Centre de Lectura entre el 1875 i 1878, regidor a l'Ajuntament de Reus el 1887 i va participar en l'Assemblea Republicana de 1895. Es diu que a Madrid, Nicolás Salmeron el proposava per a la

¹ AHMR, Actes 1907, p. 142-143.

² AHMR, Actes 1907, p. 164.

³ AHMR, Actes 1909, p. 313.

⁴ AHMR, Actes 1909, p. 314.

presidència del Congrés de Diputats, però la caiguda d'aquest l'apartaria de la política.⁵

El 1909, amb seixanta-nou anys d'edat, va ser nomenat cronista bibliotecari i advocat assessor de l'Ajuntament, uns càrrecs que va mantenir durant una mica més d'onze anys, perquè va morir el 29 d'abril de 1921, just quan en complia vuitanta-un. Uns pocs dies més tard, el 6 de maig, el Ple de l'Ajuntament se'n féu ressò i manifestà el seu condol per la pèrdua del cronista.⁶

Amb la seva mort, Reus es quedà de nou durant alguns anys sense cronista, fins que se'n va nomenar un altre el gener de 1931.

Mentrestant l'Arxiu va seguir de moment portat per Joan Puig Alguer que el 6 d'abril de 1921 va ser proposat Oficial 2n de Secretaria.⁷

És possible que durant un cert temps —entre 1910 i 1917— no portés l'Arxiu o bé no hi pogués dedicar tanta atenció, perquè, almenys, una feina que venia fent regularment, com era la confecció dels índexs-resum de les actes del Ple, durant aquests anys no es va fer. Una tasca que va reprendre el 1918 i va fer fins al 1921, moment que —segurament que per millorar el seu càrrec a Secretaria— va passar-la a un altre auxiliar. De tota manera ell va seguir igualment al davant de l'Arxiu.

La Biblioteca Municipal i la de la presó

El juliol de 1918 hom va sol·licitar a l'Ajuntament la compra de llibres per tal de nodrir la biblioteca de la presó preventiva del partit de Reus i el tema es va discutir al Ple del dia 19, però en lloc comprar-los, l'alcalde va preferir destinar-hi els llibres que hi hagués duplicats a la Biblioteca Municipal o bé, com diu l'ac-

ta, a l'Arxiu:⁸ «*el Sr. presidente le contesta que ya ha dado instrucciones al archivero para que busque libros que puedan estar duplicados en el Archivo y que destinará a tal fin*». La cessió es devia fer, perquè poc després, el 4 d'octubre, el Ple s'interessava en que s'arreglés la biblioteca de la presó.

Si fa o no fa, era la mateixa solució que s'havia adoptat el 1894 quan es va crear aquesta biblioteca. Aleshores, el 10 d'agost, el Ple es referia a la petició del cap de la presó i ho passaren a informe. En el Ple del 24 d'agost es presentà —i es va aprovar— un informe que aplaudia la proposta del cap de la presó i que plantejava donar-li no només un exemplar de cada llibre repetit que hi hagués a la Biblioteca Municipal sinó que fins i tot aquells altres llibres que es considerés que podien ser més

útils a la biblioteca de la presó que no pas a la municipal.⁹

Aquells mateixos dies de 1894 hi hagué persones que per iniciativa pròpia també van donar llibres, com va ser el cas dels mestres racionalistes Joan Montseny i Teresa Mañé, la qual cosa desfermà una intensa polèmica en la premsa de l'època quan des d'un diari de dretes hom s'oposà a aquest donatiu.¹⁰

Ricard Guasch segons un dibuix de F. Vall publicat el 1921 a la Revista del Centre de Lectura de Reus.

⁵ BARGALLÓ, Modest. «Ricard Guasch Pijoan», dins *Revista del Centre de Lectura*, any II núm. 33 (Reus, 1921) p. 175-179; ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana*, Barcelona, 1977, p. 55-57; OLESTI, Josep. *Diccionari de reusencs il·lustres*, v. I, Reus, 1991, p. 348.

⁶ AHMR, Actes 1921, f. 109v.

⁷ AHMR, Actes 1921, f. 88v.

⁸ AHMR, Actes 1918, f. 294.

⁹ AHMR, Actes 1894, p. 776 i 824-826.

¹⁰ MARIN, Dolores; PALOMAR, Salvador. *Els Montseny Mañé, un laboratori de les idees*, Reus, 2006, p. 51-53.

Mentre, la Biblioteca Municipal seguia augmentant, ja fos per compra, com es va fer el desembre de 1912 quan, amb l'acord del Ple el regidor de Cultura, Ramon Pallejà (el qual, anys més tard, va ser arxiver), va adquirir llibres de Francesc Gras i Elías (un autor local llavors recentment traspassat) per un import de cent cinquanta pessetes,¹¹ o bé mercès a donacions, com ara la del director de la companyia de ferrocarrils MZA, Eduard Maristany, feta el març de 1922.¹²

L'Arxiu i el Museu

A la darrerria del segle XIX es va començar a fer sentir la necessitat de tenir un museu públic a la ciutat, tot i que no va ser possible fins a 1933.¹³ Mentre, entre 1912 i 1916 es formaren col·leccions privades: la de Ferran de Miró, amb material arqueològic i els dos petits museus de l'Agrupació Excursionista de Reus, fruit de la recerca dels seus membres.¹⁴

Fins aquesta època, l'Arxiu no guardava només els documents que generava o rebia l'Ajuntament, sinó que també conservava peces que eren pròpies d'un museu i hom llavors pensava de crear-ne un i passar-hi tots aquests objectes. Un moment que es va proposar fer un museu municipal va ser el 1914, en motiu del centenari del naixement del general Prim. En aquesta ocasió, el govern de l'Estat donà cent mil pessetes amb la condició que es bastís un edifici que guardés la memòria del general Prim.

Llavors sortí la idea de crear el Museu-Biblioteca Prim, que s'havia d'instal·lar al solar de l'antic velòdrom, a la vegada que s'obriria un passeig nou. Amb l'esclat de la guerra europea la crisi s'havia aguditzat i hom pensava que aquest projecte podria donar feina a molts aturats. El 21 de setembre demanaven al president del govern que:¹⁵ «*la expresada cantidad de cien mil pesetas sea entregada al Ayuntamiento para dedicarla en su totalidad a la construcción de un edificio Museo-Biblioteca Prim y a la prolongación del paseo Sunyer hasta el de Misericordia dando a dicha nueva vía el nombre de Avenida al Museo Prim, con cuyas obras a la vez que perpetuaran la*

memoria de tan insigne patricio proporcionarán trabajo a muchos obreros».

Era un museu que, segons concretava la Comissió de les festes el 5 de desembre, havia de recollir tots aquells objectes, dades i detalls que es referissin al general.¹⁶ Sembla que es pensava més en un museu centrat a l'entorn de la figura de Prim que no pas en un museu-biblioteca de continguts més amplis. El passeig es va obrir i porta encara avui el nom de Prim, però el Museu-Biblioteca mai es va arribar a fer.

Són uns anys que potser no es va tenir gaire cura amb l'Arxiu, perquè se sap que cap a l'inici dels anys vint necessitava una nova ordenació. Se'n parlà al Ple de l'Ajuntament del dia 15 de maig de 1920 en fer una proposta el regidor Joan Loperena:¹⁷ «[...] *solicita se procure que el Archivo Municipal sea debidamente ordenado y que el oficial de secretaría designado para prestar sus servicios en el mismo así lo verifique*».

Aleshores, en esmentar l'Arxiu, un altre regidor, Artemi Aguadé, recordà al Ple que amb anterioritat s'havia parlat de fer un Museu: «*donde podrian quedarse todos aquellos objetos que por su valor artístico o histórico existen en el Archivo Municipal*». La idea de moment no prosperà, potser perquè hi havia una entitat ciutadana —el Centre de Lectura— que estava treballant per tenir-ne un (o uns, en plural),¹⁸ com va fer. Tal com remarcava al mateix Ple un altre regidor, Eduard Borràs, es pensà d'aprofitar la iniciativa d'aquesta entitat: «*quizás sería conveniente que se estudiara la conveniencia de aprovecharse de él*».

Jaume Fort publicà una breu descripció del Palau Municipal el 1922, poc abans d'iniciar-se unes obres que havien de remodelar totalment l'edifici. De l'Arxiu en féu un comentari absolutament epidèrmic i tòpic, però que referma la utilització que hom en feia com a magatzem de museu:¹⁹ «*En el piso segundo, había instalado el archivo municipal con miles de volúmenes y*

¹¹ AHMR, Biblioteca Municipal. Adquisicions i donacions, 1912.

¹² AHMR, Actes 1922, f. 93.

¹³ MASSÓ, Jaume. «El(s) museu(s) de Reus, setanta anys d'història viva» dins *Descobreix els tresors! 70 anys de museus a Reus* (Reus, 2004), p. 27.

¹⁴ FERRAN, Marc. «Un museu lligat al territori» dins *Descobreix els tresors!*,... p. 47.

¹⁵ AHMR, Carpeta «Centenari del general Prim», p.s.

¹⁶ Id.

¹⁷ AHMR, Actes 1920, f. 157v.

¹⁸ «Els museus. Lo que seran», dins *Revista del Centre de Lectura*, Any II n. 33, (Reus, 1921) p. 189-190; El 3 de març de 1925 l'Agrupació Excursionista de Reus va cedir al Centre de Lectura els seus museus. Els museus del Centre de Lectura n'integraven un de ciències naturals, que era subdividit en dues seccions, la de biologia i la de geologia i prehistòria, i un d'arqueològic. ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana*, Barcelona, 1977, p. 153-154.

¹⁹ FORT, Jaume. *Casas Consistoriales de Reus*, Reus, 1925, p. 44.

documentos antiquísimos, planos diversos, retratos y un verdadero almacén de recuerdos de carácter local».

L'Arxiu als baixos de l'Hospital

El Palau Municipal arribà a l'inici dels anys vint en molt mal estat de conservació, per la qual cosa es va decidir de reformar totalment el vell edifici si bé es remarcà la conveniència de conservar l'antiga façana. Hom posava èmfasi en la incidència que hi podia tenir l'enorme pes de la biblioteca i l'arxiu,²⁰ i ja el 1907 atenent el perill que representava, es va proposar d'alleugerir-ne el pes tot separant físicament l'arxiu i la biblioteca.

Llavors —el 1922— calia cercar un espai provisional per ubicar interinament les oficines municipals i es trobà a l'antic convent de Sant Francesc, que més endavant —entre 1883 i 1892— havia funcionat com a audiència i on avui hi ha l'IES Salvador Vilaseca. L'Ajuntament ocupà una part d'aquest vell edifici, i va fer-hi l'entrada per la plaça d'Hèrcules. Les obres d'adequació del nou espai s'iniciaren cap a mitjan 1922 i, a principis de maig del 1923 estaven enllestides, de manera que el Ple del dia 4 decidí el trasllat de les diferents oficines que el 28 ja es van obrir al públic al nou local. Quatre dies més tard, l'1 de juny, el Consistori hi celebrà el primer Ple.

L'Arxiu, a causa de les deficiències estructurals que patia l'edifici, devia ser dels primers departaments que es van traslladar.²¹ No ho va fer, però, a l'edifici de

l'Ajuntament provisional sinó als baixos de l'Hospital, a una sala on hi havia hagut el menjador de l'asil. En aquest lloc hom el donava per instal·lat a mitjan mes de setembre de 1923:²² «*Tocan a su término las obras de instalación del archivo municipal a los bajos del Hospital Civil, a cargo del archivero Sr. Puig. En dichas dependencias municipales han quedado bien ordenados para su consulta, miles de documentos históricos y los libros de actas del Consejo de Reus desde el año 1410 [sic] hasta nuestros días*».

No era, en absolut, un indret adequat per allotjar l'arxiu, sinó que era més bé, segons diu Vilaseca,²³ un lloc humit i sense ventilació, les quals coses van propiciar que si més no una part de la documentació se'n ressentís: es diu que aquí es va malmetre part de la documentació provinent de l'escribania comuna.

Un trasllat, a més, del qual es diu que va comportar la pèrdua d'algun document. Si més no, ho afirmava Jaume Sardà el 1926, en relació a un plànol de la pedrera de Salou de 1816:²⁴ «encara que el plànol aqueix, la data de traspaperar-se o desaparèixer —qui ho pot dir-ho en concret?— és més recent, d'ençà que es féu el canvi de l'Arxiu als baixos de l'Hospital».

L'Arxiu va restar en aquest lloc fins que s'enllestiren les obres del Palau Municipal, el 1937.

²⁰ AHMR, Actes 1923, f. 161v.

²¹ En opinió de Vilaseca, l'Arxiu ja s'hauria traslladat el juliol de 1922. VILASECA, Luisa. «Nota sobre el Archivo Municipal de la ciudad de Reus», dins *Biblioteconomía*, 14 (1947) p. 66.

²² *Diario de Reus*, n. 212, de 14.09.1923.

²³ VILASECA, Luisa. *Op. cit.*, p. 66.

²⁴ SARDÀ, Jaume. *L'obra dels patricis (Reus-Salou)*, Reus, 1926, p. 5.

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS